

ל"ג בעומר
תשפ"א

גיליון מס' 4

נס"ד

עצת יקין

כתב עת לשימור ותיעוד ההווי והנגינה היהודית האותנטית

מקורו של הניגון
העממי "בר יוחאי"

שירתו המרטטת נורא ההוד
של מן האמרי חיים מוויזניץ זצ"ל

יצירות חזנות

לימי הספירה

שהושרו בהיכלי החסידות

לחני קודש מהצדיקים
על "בר יוחאי"

על פיוטי וניגוני אהבה וגאולה
בין פסח לעצרת

ועוד...

תורתו מגן לנו היא מאירת עינינו, הוא ימליץ טוב בעדינו - אדוננו בר יוחאי

המתנה המושלמת

הספר שיוביל אתכם הישר
להיכל הנגינה על טהרת הקודש

לרכישה מקוונת לחצו כאן

עתיקין

הגיליון יו"ל ע"י מכון "עתיקין"

רחוב חיד"א 7,
בית שמש, ארץ ישראל.

טלפון: 055-6762069

מייל המערכת: atikin.negina@gmail.com

עיצוב גריד ועימוד: כ. אלטמן
chevya800@gmail.com

להורדת לולאה של
כל הניגונים המובאים בגיליון זה

לחץ כאן

להורדת גיליון "עתיקין" מספר 1
שבת שקלים

לחץ כאן

להורדת גיליון עתיקין מספר 2
לפורים

לחץ כאן

להורדת גיליון עתיקין מספר 3
לפסח

לחץ כאן

להצטרפות לקבלת הגיליון

לחץ כאן

או שלח מייל:

atikin.negina@gmail.com

להסרה מרשימת התפוצה לחץ כאן

לשמיעת הניגונים בקו "עתיקין"
076-5980343

הורמה תרומה

לע"נ מרת רבקה בת ר' אברהם יעקב רבהון ע"ה
נתרם ע"י נכדה הר"ר אברהם יעקב טיילור הי"ו

לעילוי נשמת

ר' חנוך שלמה ב"ר אליעזר אביגדור אסתרזון ז"ל
נדבת בנו ר' אלימלך מנחם הי"ו

1

מקורו ושורשו של הניגון המפורסם על בר יוחאי

עדות אשכנז אינם רגילים לצלילים אלו, יש רבים שצלילים אלו צורמים לאוזניהם. [טון הכוונה להפרש בין שני צלילים, למשל אם ניקח את ניגון 'וראו בניו'-ניגון חופה לר' עזריאל מנדלבוים, שלושת הצלילים הראשונים הם בהפרש של טון אחד מהשני. לעומת זאת אם ניקח את הראפשיצע אשת חיל המפורסם, אז בשלושת הצלילים הראשונים ההפרש בין הראשון לשני הוא של טון, ואילו בין השני לשלישי הוא חצי טון. ואצל הספרדים יש היכולת והמסורת לשיר גם בהפרש קטן מזה, של רבע טון, מה שאין פה האשכנזי יכול לזמר, ואין אוזנו יכולה לשמוע...].

ישנם עוד הבדלים הגורמים לשינוי בין נגינת אשכנז ונגינת המזרח, אך אין כאן המקום להאריך בזה.

לאחר הקדמה קצרה זו, נשוב לניגון בר יוחאי.

הניגון הולחן ב'מקאם צבא', וכך מושר עוד בחלק מעדות המזרח. מקאם זה נחשב למקאם העצוב ביותר. מלבד זה שהוא כולל שימוש ברבעי טונים בתחילת המקאם, הוא גם משתמש בהפרשי צלילים שונים מהמקובל בסולמות האשכנזים. הקשיבו לביצוע במקאם צבא, ושימו לב איך כל הניגון משתנה.

בהמשך, התעדן הלחן, ל'מקאם ביאת', היותר שמח, גם במקאם זה יש שימוש ברבעי טונים, אבל מלבד זה הוא זהה לסולם המינור האשכנזי. בביצוע זה, תשימו לב שמלבד ה'סלסולים' במילים של 'שמן ששון', הכל זהה לנוסח המוכר.

לבסוף, כשעבר הניגון אל עדות האשכנזים, השתנה לחלוטין לסולם מינור, המכונה אצל הספרדים 'מקאם נהוונד', ובסולם זה הוא מושר בין כל אחינו האשכנזים.

ממדת הקודש', והקהל עונה: 'בר יוחאי, נמשחת אשריך וכו'', והמשורר ממשיך החצי השני של הבית 'נשאת ציץ נזר הקודש וכו''. בנוסח זה גם ישנו חילוק בצורת הנגינה של הרבע השני של הבית, גירסא אמצעית בין הגירסא המקורית, לגירסא החדשה.

כל אלו הם שינויי הנוסחאות ב'נוסח האשכנזי', אך במקורו, הנוסח המזרחי שונה לגמרי.

טרם נפרט בנושא זה, נרחיב מעט בעניני ה'מקאם', ואף שאין בדברים אלו דים להסביר הענין, מ"מ נקווה שזה יעזור לתת מעט רקע והבנה.

בעוד במסורת הנגינה המקובל בין יהודי אשכנז, ישנם שני 'סולמות' ('Scales') עיקריים, המפורסמים בשמותם 'מז'ור' (Major) ו'מינור' (Minor), ועוד מספר סולמות, שבעיקרם הם נוסחאות שונות של סולם ה'מינור' ('פרעגיש', 'מי שברך'), הרי שבמוזיקה המזרחית, ישנם מספר רב של 'מקאמים', שאלו סולמות או הרכבים שונים של סולמות. [סולם פירושו מספר צלילים, אשר משמשים כבסיס לניגון, כלומר שכל ניגון מורכב בעיקרו על הצלילים של הסולם, וכמעט לא יחרוג ממנו].

השוני העיקרי בין ה'מקאם' המזרחי ל'סולם' האשכנזי, הוא השימוש ב'רבעי טונים' (Tone). בעוד במסורת הנגינה האשכנזית, משתמשים רק בחצאי טונים, וכך בנויים רוב כלי הנגינה המקובלים, הרי שבמוזיקה של עדות המזרח, משתמשים גם ברבעי טונים, וגם יש להם כלי נגינה מיוחדים, אשר מיועדים להפיק צלילים אלו.

רבעי הטונים הם הסיבה המרכזית להבדלים בין הנגינה האשכנזית לנגינה המזרחית, הם בדרך כלל גורמים לניגון להשמע כ'ללה', ובנוסף, כיוון שבני

הלחן המפורסם בעולם, הוא ניגון של יהודי עדות המזרח, אך עבר שינויים רבים.

הגירסא המקורית היא, שהניגון של הבתים הוא בדיוק כמו הפזמון, היינו 'בר יוחאי שמן משחת קודש, נמשחת ממדת הקודש' וכן החצי השני 'נשאת ציץ נזר הקודש, חבוש על ראשך פארך', מושרים בדיוק בנגינה של הפזמון 'בר יוחאי נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך'.

לאחריה נוצרה נוסחא חדשה, שהרבע השני של הבית אינו יורד כמו בפזמון, והרבע השלישי של הבית, ('נשאת ציץ נזר הקודש') עולה למעלה. יש שחוזרים ג"כ על הפזמון באותה צורה, היינו ששרים את הפזמון פעמיים, כמו ששרים בנוסח זה את הבית.

לאחריה נוצרה נוסחא נוספת, שגם הרבע הראשון של הבית מתחיל גבוה, ומושר בצורה שונה מכל הניגון, וכן סיום הבית, אינו יורד מיד, אלא ממשיך למעלה. [כמובן גם בתוך נוסחאות אלו, יש עוד גירסאות ושינויים קטנים שבעיקר מבוצעים ע"י הכליזמר].

מלבד זאת יש עוד נוסחאות שונות, אחת שמושרת בקרב חלק מחסידי ירושלים (01-02). בחצה"ק וויז'ניץ, יש שינוי בהתחלת כל בית. הקשיבו כאן (01-03) לשירתו של מרן האמרי חיים זיע"א, שירה הבוקעת מלבו הטהור בבכיות וברגש רב. בחצה"ק מודז'ץ (01-04) נהוג לשיר שלושה בתים ('ולשדה תפוחים', 'בקודש הקדשים', ו-'אשרי יולדתך') בנוסח מעניין, שלא נודע מקורו.

עוד שינוי נוסח יש להזכיר, שיש אשר שרים את הפזמון, לאחר כל חצי בית, (היינו שהמשורר שר 'בר יוחאי שמן משחת קודש, נמשחת

2

ניגון בר יוחאי - קארלין

הרה"ק ר' נפתלי צבי
המכונה ר' הערש בעל שם"ס

ונשמח לשמוע מהקוראים, אם יש בידם מקור לשמועות אלו].

אפשר לשמוע את הניגון כאן (2:1) מהאלבום "ניגוני קרלין עתיקים 2"

הניגון זכה לפרסום רב ומוכר ומושר בכל חצה"ק בעתות שמחה, אך לא מפורסם כ"כ שהוא ניגון על בר יוחאי.

תקכ"ב, ואף הביא לו את ספרי הזוהר הקדוש של זקינו הבעל שם טוב, [הבית אהרן יצא לקראתו בכלי זמר, וערך סעודה גדולה ולבש בגדי יום טוב, לכבוד האוצר הקדוש שהגיע אליו].

באותה הזדמנות, הביא ר' נפתלי צבי לקארלין ניגון בר יוחאי. אין ידוע אם זהו ניגון שהלחין בעצמו. [יש שמועות שהוא ניגון מתלמידי המגיד שעלו לטבריה,

ניגון "בר יוחאי" המפורסם של קארלין. הניגון הובא להרה"ק הבית אהרן מקארלין, ע"י הרה"ק ר' נפתלי צבי, בהרה"ק ר' יעקב, חתנו של הרה"ק ר' צבי בן הבעל שם טוב.

ר' נפתלי צבי היה נכדו של הרה"ק ר' מאנעלע, דודו של הרה"ק ר' אהרן הגדול מקארלין זי"ע, ועלה עם אביו לארץ ישראל. הוא נסע לבית אהרן בשנת

3

בר יוחאי - דזשיקוב

הגיש וערך: הרב שמואל קליינמאן

ניגון התעוררות מלא דבקות וגעגועין שהיה שר הרה"ק רבי אליעזר מדזשיקוב זי"ע על הפיוט "בר יוחאי". הקשיבו לזה כאן (03:1) איך הניגון מושר במתיקות גדולה ובהתעוררות רב בקולו בקודש של האדמו"ר ר' יודאלע מסטיטשין זצ"ל. תקשיבו גם (03:2) לנכדו יבלחט"א האדמו"ר מסטוטשין שליט"א ששר הניגון עם כל הברען ועם הראפשיצע תנועות, והנה הניגון גם (03:3) מתוך האלבום "קבל רינת עמך", ניגוני חסידי דזשיקוב, מושר ע"י מקהלת וויז'ניץ בעיבודו של ר' משה מרדכי מונה רחנבלום הי"ו.

כשהרה"ק מראפשיץ זי"ע נוכח פעם ביחד עם בנו הרה"ק מדזשיקוב זי"ע בשוה"ט אצל הרה"ק בעל אוהב ישראל מאפסא זי"ע בל"ג בעומר, ישבו שם חסידים ואנשי מעשה צדיקי הדור, פנה עליהם הרה"ק מאפסא ושאל: "ווער קען זינגען בר יוחאי און אריינזעצן אין די

מאביו הרה"ק מפלאנטש זי"ע, כאשר הרה"ק ר' צבי הירש מרימנוב זי"ע הי' מזמר בקבלת שבת "בואי בשלום" בניגון הידוע אצלנו על מה ידידות, - בר יוחאי בל"ג בעומר ואהבה רבה בחג השבועות - לא יכלו לעמוד במחיצתו מגודל התלהבותו ואש הקדושה שיקדה בו."

והנה הניגון (03:4) מושר בנעימות ע"י הרה"צ ר' יחזקאל וואגשאהל מלאנצוהט זצ"ל על מה ידידות. (תשמעו כאן את הראפשיצער תנועה: "האך האך האך").

[יתכן שהרה"ק מדזשיקוב הוא זה שהביא להרבי ר' הערש זי"ע, ונוח לומר כן, כי לא שמענו שמייחסים הניגון אליו, ולהיפוך יכול להיות שרבי אליעזר'ל שמע הניגון אצל הרבי ר' הערש כמו שאר ניגונים שהביא מבית הרבי ר' הערש זי"ע. אלו הדברים הנראים לענ"ד, ואם מאן דהווא מן הקוראים החשובים יודע על זה יותר, אדברא נשמח לשמוע ולהחכים]

קעסטעלעך?" (מי יכול לשיר בר יוחאי ולהתאימם למשבצות, דהיינו להתאים ניגון שיהא מכוון לעשר ספירות), משלא הי' מרוצה מהניגונים ששרו המסובין, התחיל רבי אליעזר'ל - שהי' מן הצעירים שם - לשיר את הניגון הזה שמצא חן בעיני הרה"ק מאפסא. מני אז הושר ניגון זה על בר יוחאי מדי שנה בחצה"ק דזשיקוב וראזוואדאו. כך כותב ידידנו הרב דוד מאיר רוס נ"י בכתביו ששמע כן מהרה"ח ר' שבתי ליפשיץ נ"י ששמעו מזקנו הרה"ח המפ"ר ר' נפתלי ליפשיץ ע"ה שהי' מן המקורבים אצל הרה"ק מפלאנטש זי"ע (שהי' בנו של הרה"ק ר' משה'לע ראזוואדאווער זי"ע בן הרה"ק מדזשיקוב זי"ע). וכעין זה סיפר הגה"צ מוואידיסלאוו זצ"ל.

בספר החכמה מאין כותב הרה"ח ר' יאשע ליפשיץ ע"ה מסטוטשין: "שמעתי מהרה"ח ר' בנציון זינגער ע"ה ששמע מהרה"צ ר' דוד מפשעצלוז זצ"ל ששמע

4

ניגון דביקות על הפיוט בר יוחאי

להרה"ק ר' מרדכי מנדבורנא זיע"א

נכתב ונערך ע"י הרב חיים קעניג
ראש מקהלת חסידי פייטסבורג

ניגון התעוררות ודביקות שחובר על ידי הרה"ק ר' מרדכי מנדבורנא זי"ע (בנו של הרה"ק ר' ישכר בער זי"ע, האדמו"ר הראשון לבית נדבורנא), והיה נוהג לשוררו בעתות רצון, על הפיוט "אמנם כן" בליל יום הקדוש, בחופה על "קה זכות אבות" בחופה, ואמר שהניגון מסוגל לעורר בתשובה. וגם בליל ל"ג בעומר על הפיוט "בר יוחאי" אחרי תפלת ערבית. ונודע כניגון בר יוחאי לרבי מרדכי"לע מנדבורנא.

אגב, בחצה"ק נדבורנא לא נהוג להדליק מדורה גדולה בחצר, אלא מדליקים נרות רבים בבית המדרש ושרים ניגוני ל"ג בעומר המקובלים לפני תפלת ערבית, ומיד אחרי ספירת העומר משוררים את הניגון הזה.

כאן (4:1) תשמעו את הניגון מושר בטוטו"ד ע"י מקהלת חסידי נדבורנא בניצוחו של הבעל מנגן הנודע ר' הרשל בריסק הי"ו. והנה גם (4:2) הקלטה של ניגון זה ממעמד החופה של הרה"צ ר' דוד שפיגל חדב"ן של כ"ק האדמו"ר האמונת אברהם מפייטסבורג זצ"ל ושומעים כאן את קולו בקודש של האדמו"ר קול הרועד מבכי. כאן גם תשמעו את זה עם המילים "קה זכות אבות יגן עלינו, נצח ישראל מצרותינו גאלינו ומבור גלות דלינו והעלינו, וכו'".

הניגון מושר גם בחצה"ק סלונים, ושם זה מוכר בשם "רבי משה מידנערס ניגון", אך לא בשביל שמייחסים את הניגון אל רבי משה מידנער זצ"ל, אלא בשביל שהוא היה מחבב את הניגון והיה משוררו בקביעות. כפי שתשמעו אותו כאן (4:3) מפי החסיד ר' שמואל אסטרומיץקי ז"ל מבוטען, המכונה ר' שמואל בוטענער, (שהתגורר בסוף ימיו בתל אביב, והיה נמנה על מתפללי השטיבל של חסידי סלונים שם, וצעירי החסידים היו מקליטים מפיו ניגונים שונים ממסורת חצה"ק). והנה גם הקלטה (4:4) מניגון זה במעמד החופה באחת מחתונות צאצאיו של כ"ק האדמו"ר מסלונים שליט"א.

5

ניגון בר יוחאי - באבוב

חיברו בעל 'קדושת ציון' זצ"ל הי"ד

ניגון מיוחד במינו על 'בר יוחאי' שחיבר מרן הקדושת ציון זצ"ל הי"ד בשנת תר"פ בעיר קראקא. הקדו"צ היה קודם שר על בר יוחאי ניגון שמיחס להרה"ק מקאלוב זיע"א (ושרים זאת על חסל סידור פסח), אמנם הקדו"צ לא רצה להפסיק לזמר הניגון

מהקאלוב'ער, לכן כיבד את הרה"ח ר' יאסעלע מאנדלבוים ז"ל, שהוא ישיר את ה'בר יוחאי' - בניגון שהוא חיבר. וכך היה לו לר' יאסעלע את הכיבוד הקבוע לשר את ה'בר יוחאי' ונמשך חזקה זו גם אצל אדמו"ר מהר"ש זצ"ל. אחריו ירש בנו ר' משה חיים ז"ל את הכיבוד. כהיום שרים את ה'בר יוחאי' האחים מאנדלבוים בניו של משה חיים ז"ל

הניגון בנוי במהלך מיוחד במינו [כדרך המחבר ביצירותיו הארוכות הנפלאות], יצירה זו היא מרובת גוונים ותנועות מורכבים, כל פיסקא ופיסקא וענינו ומהלכו, אך גם מלא געפיל (רגש) ולא מאבדים מ'פשטותם' בבחינת 'וירד מן ההר אל העם'.

הניגון בנוי על דרך הפיוט, וכשם שאחר כל פיסקא אומרים את הפזמון 'בר יוחאי', כך הניגון (הלחן) חוזר על עצמו בפאל המגיע לפזמון 'בר יוחאי' - כדרך חזן וקהל.

ועתה הקשיבו כאן (5:1) לקול שירתו של הרה"ח החזן ר' יאסעלע מאנדלבוים ז"ל ששר (לעת זקנתו) בחן מיוחד מלא כשרון ורגש את יצירת רבו בבאבוב לפני הקהל בשלה"ט אצל אדמו"ר מהר"ש זצ"ל, תוכלו גם לשמוע איך שהוא מחדש בתורת רבו - א פארגעניגן! (תענוג). וכאן (5:2) אפשר לשמוע את הניגון מפי בנו ר' משה חיים מאנדלבוים ז"ל. וכאן (5:3) תוכלו להתענג על שירתו של הרה"ח שאול הוטערער ז"ל (שראו לכתוב עליו מאמר מיוחד בפני עצמו) ששר את הניגון בחבורה, בדרכו המיוחד לו העוטה הוד והדר וענוות חן, שאפשר למצוא רק אצל החסידים ואנשי מעשה מדורות שקדמו לנו. ואין בית המדרש בלא חידוש - יש בר' יאסעלע מה שאין בר' שאול ויש בר' שאול מה שאין בר' יאסעלע.

6

ניגון בר יוחאי - וויזשניץ

חיברו הרה"ח ר' בעריש
ווישעווער ז"ל שו"ב (הורוביץ)

ניגון מאד מיוחד יצירת מופת שחיברו
הרה"ח ר' בעריש ווישעווער ז"ל הידוע לכל
בניגונים ויצירותיו הנפלאים. יש בניגון נפלא

זה תנועות נוגעות ללב
היורדות לעמקי הנפש
ומעוררות את האדם
עד לכדי דמעות של
כיסופין והתרגשות -
מתאים לפיוט הנשגב
והנורא "בר יוחאי"

את הניגון שלח ר'
בעריש מתנה להרה"ק
בעל אהבת ישראל
זצ"ל מוויזשניץ, והיה
ה'אהבת ישראל' אכן
שר "בר יוחאי" בניגון
זה, אך אח"כ הניגון
נשכח ולא זכרו עוד
מזה. אצל האמרי חיים'
זצ"ל שרו ניגון אחר על
"בר יוחאי" וכן אצל
ה'ישועות משה' זצ"ל עד שהניגון חזר.

רבי בעריש הורוביץ ווישעווער הי"ד

אגב, הניגון היה לו
קודם אכסניה אחרת,
קודם לבר יוחאי וקודם
לוויזשניץ. ידוע שר'
בעריש היה שולח
ניגונים לשני הצדיקים
הגדולים - למרן הרה"ק
ה'אהבת ישראל' זצ"ל
ולמרן הרה"ק הרב
מסאטמאר זצ"ל
(נענועים וכו'). ניגון זה
הביא ר' בעריש מתנה
להרב מסאטמאר זצ"ל
על "לכה דודי" (לרגל
שמחת אויפרופן שהיה
בבית הרה"ק הנ"ל),
אך הסאטמאר רב זצ"ל
חשש מלקבלו כי אמר
שהקהל לא יחפוץ

באריכות ב"לכה דודי". מה עשה ר' בעריש
הלבישו והתאימו על "בר יוחאי" ושלחו
מתנה לה'אהבת ישראל' זצ"ל.

לימים שמע הרה"ק מסאטמאר
זצ"ל תנועה מאד יפה ממשמשו
בקודש, משמש זה היה לימים
הרב מפאיע זצ"ל, תנועה זו היתה
מאותו 'לכה דודי' שהביא בשעתו
ר' בעריש ולא נתקבל בסאטמאר,
והרה"ק מסאטמאר לא זכר מזה,
ומאד נתפעל מתנועה זו. שאלוהו
מה תנועה זה שאתה שר, ענהו
המשמש, הלא זה הוא מאותו

הניגון שר' בעריש הביא בשעתו הנה, ורבינו
לא קבלו ממנו, ונזכרתי מתנועותיו... נענה
הרה"ק מסאטמאר 'מיר האבען פארפאסט א
ניגון' (הפסדנו ניגון)...

ה'ישועות משה' זצ"ל ידע מהניגון, ואמר
שהוא זוכר שיש איזה ניגון על "בר יוחאי"
ששר זקינו הק' זצ"ל, ובעת זמרו הניגון
היה בוכה מאין הפוגות, אך הוא אינו זוכר
אתו אלא כמה תנועות ממנו, והיה מזמר
לעצמו את התנועות. ה'ישועות משה' לא נח
ודרוש דרש אחריו עד שנודע מאחד מזקני
החסידים המתגורר במאנסי ושמו ר' יצחק
ווייס שלאוי"ט שזכר היטב את הניגון ולימד
אותו לשלוחי ה'ישועות משה' וכך החזירוהו
על מקומו ועל מכונו.

כאן (6:1) תוכלו לשמוע את הניגון מתוך
האלבום "התעלות - גדול ה'" שהפיק מחבר
הניגונים הנודע ר' חיים באנעט שלאוי"ט,
בעיבוד של בנו רובי, מושר ע"י מקהלת

7

ניגון התעוררות מהרה"ק מוהר"ר שמואל קאמאדער בעל אמרי שפר זיע"א

מקובל שהניגון הולחן ע"י ר' אברהם כאלעניק שהיה בעל מנגן אצל האדמו"ר הראשון מבוהוש זיע"א.

הרה"ק מוהר"ר שמואל פרענקל מב"ח זיע"א המכונה "ר' שמואל קאמאדע" נולד לאביו מוה"ר שרגא פייבוש פרענקל אב"ד גינז ריסקא יצ"ו ביום ש"ק ה' ניסן תקע"ה לפ"ק.

בצעירותו הרבה להסתופף בצל צדיקי הדור ועל צבאם הרה"ק ר' מאיר מפרעמישלאן זיע"א, הרה"ק מצאנז זיע"א, והרה"ק מהרצ"ה מליסקא זיע"א ועוד, שכולם כאחד העידו עליו גדלות ונצורות, ושמו יצא לתהילה כאיש קדוש ונורא וכבעל מופת גדול.

כן היה נודע בעל מנגן נפלא בחסד עליון, וכמה מניגוניו התפרסמו מאוד ונהיו לנכסי צאן ברזל במקהלות החסידים די בכל אתר ואתר.

רבינו נלב"ע ביום ט"ו מרחשון תרמ"ב לפ"ק, ומנו"כ באוהל מועד בעיר הודו-דארגא יצ"ו.

ניגון זו היה מושר בהתעוררות והתרגשות רבה ע"י הרה"ק בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זיע"א על פיוטי "אהבה" ו"גאולה" בשבתות בין פסח לשבועות [ראה לקמן מאמר "פיוטי אהבה וגאולה בשבתות בין פסח לשבועות" בענין פיוטים אלו] בסוף סעודתא דעתיקא קדישא לפני שאמר תורה, וכפי המתואר ע"י תלמידיו בס' דרכי חיים ושלום (סי' תרכט): ומאוד המו מעיו שפך כמים לבו ונפשו בנחלי דמעות, וכל השומע נתעורר ונתרגש בשעת זמירות פיוטים הללו, ורגיל הי' לומר כי הפייטן מדבר קצת מעל לבו ומצייר צרות ישראל ממש כמו הדור הזה ימי חבלי משיח הנוראים, ובהתעוררות רחמים על גאולתן וישועתן".

"ניגון התעוררות" זו שהולחן ע"י הרה"ק ר' שמואל קאמאדע זיע"א (ע"פ עדות נכדו ר' משה ציטראן מוויליאמסבורג ז"ל) נתפרסם מאוד אצל חסידי גאליציא ואונגארין והיה מושר בהתעוררות רב אצל צדיקי חסידי ותלמידי בית צאנז וזידיטשוב ועוד. ומושר עד היום בהרבה חצה"ק.

לאחרונה נתפרסם הקלטות מארכיון אנעסקי ובתוכם גם ניגון זו (7:1) שכפי הנראה היה מפורסם גם באוקראינה לפני יותר ממאה שנה.

ומאידך מצינו שגם בבוהוש מושר הניגון על "י-ה זכות אבות", כשאצל חסידי בוהוש

לפנינו שלושה ביצועים שונים מניגון זה:

א. (7:1) מארכיון אנעסקי - עם תנועות שונות קצת מכפי המוכר.

ב. (7:2) מושר ע"י הבעל מנגן הרה"ח ר' מנחם מענדל וויינשטיין הי"ו מלאנדאן יצ"ו - עם התנועות המוכרות.

ג. (7:3) "י-ה זכות אבות" - הקלטה מיאהרצייט טיש בבוהוש.

ד. (7:4) מושר בקבלת פנים בקה"ק דושינסקיא, סיון תשס"ג

8

יצירות חזניות על ספירת העומר

על ספירת העומר השתמרו במקהלות החסידות יצירות חזניות יפהפיות מהמלחינים הגדולים, חזנים יראים ושלמים ששימשו בקהלות ובחצרות הקודש, החזן ר' ירוחם בלינדמן מבארדיטשוב ע"ה (ר' ירוחם הקטן), החזן ר' בצלאל אודעסער ע"ה, החזן ר' יעקב שמואל מארגובסקי ע"ה (זיידעל ראווונער), החזן ר' בצלאל קעללער ע"ה מירושלים, החזן ר' משה בצלאל הכהן טוביאנסקי ע"ה. אי"ה בגליונות הבאים יוקדש לכל חזן מאמר נפרד, על יצירותיו פועלו וחיייו בקרב הקהלות וחצרות הקודש.

נפוצים אצל הרבה חצרות החסידים, הניגון מושר בחצה"ק באבוב ועוד חצרות, מושר פה (8:4) במקצועיות ע"י מקהלת שירה בניו יארק

ד. רבונו של עולם - גם הוא לחנו של זיידל ראווונער ע"ה, וכקודמו גם זה לחן יפה מאוד, כפי שר' זיידל ידע את המלאכה. הובא לחצה"ק וויז'ניץ ע"י נכדיו של הרה"ח ר' אליקים כהן ע"ה, ששר בילדותו במקהלתו של ר' זיידל רובנר. כאן (8:5) תשמעו את זה מושר ע"י חסידי וויז'ניץ (לא ידוע לנו זהות המשוררים, האם גם הם נכדיו של הנ"ל, נשמח לקבל פרטים). ויצוין לכאורה זהו רק חלק מהניגון, כי כפי שידוע על יצירות אחרות מר' זיידל רובנר, המוכרות כיום בגרסאות שונות (כמו מלוך על כל העולם ועוד, מאחר וכל חזן ממשנתפי מקהלתו של זיידל רובנר היה זוכר את היצירה, כפי שהוא למד אותה. ולכל חזן במקהלה היה תפקיד אחר לכל אורך היצירה. כידיוע ועוד נרחיב על זה בגליונות הבאים אי"ה.

ה. רבונו של עולם - של החזן הוותיק ר' משה בצלאל הכהן טוביאנסקי ע"ה, ניגון מרגש מיוחד, מושר (8:6) ע"י הרה"ח ר' איטשע שטרום ז"ל מבאבוב, והנה הניגון מושר (8:7) בנעימות ע"י חברנו הרב ר' אלימלך צוויבעל הי"ו

א. רבונו של עולם - ניגון יפה המושר בקהלות בירושלים, ביניהם חצה"ק ראחמסטריווקא, דושינסקיא ועוד. יש שמייחסים אותו אל החזן ר' בצלאל שולזינגער, המכונה בצלאל אודעסער שהתגורר בסוף ימיו בירושלים וכך אמר הרה"ח ר' יושע קורנבליט ז"ל. אמנם יש שמייחסים אותו אל החזן ר' בצלאל קעלער ע"ה, חסיד ישיש מהעיר צאנז-חדש, שבבחרותו עוד זכה לקבל ברכה לאריכות-ימים מפיו של הרה"ק הדברי חיים מצאנז זיע"א. עלה בסוף ימיו לירושלים, זכה לאריכות ימים נפטר בזקנה מופלגת בשנת תש"ה. רבים מיצירותיו מושרים אצל הקהלות הירושלמיות. והנה הניגון (8:1) מושר בנעימות רב ע"י הרה"ח בנש"ק ר' יושע קורנבליט ז"ל.

ב. נוסח על "וספרתם לכם" וברכת ספירה מהחזן ר' ירוחם בלינדמאן ע"ה, הנודע בכינוי ירוחם הקטן. שימש בקהלות ברדיצ'וב וטארנאפאל, היה ידוע כירא ושלם והרבה מיצירותיו התקבלו בתפוצות ישראל ובמקהלות החסידים. כאן תהקלטה (8:3) מפי החזן משה וואהלבערג.

ג. הנני מוכן - לחן של המלחין הנודע והמשובח החזן ר' יעקב שמואל מארגובסקי ע"ה, המכונה ר' זיידל ראווונער ע"ה אשר יצירותיו הרבים

ניגונים לפיוטי אהבה וגאולה

בחצרות צאצאי תלמידי וחסידיו בית ראפשיץ נהגו לזמר פיוטי "אהבה" ו"גאולה" המיוסד לשבתות בין פסח לשבועות בסוף סעודתא דעתיקא קדישא (וראה הענין באריכות במאמר "פיוטי אהבה וגאולה לשבתות בין פסח לשבועות").

לפנינו כמה ביצועים שהושרו בחצרות צאצאי הרה"ק מראפשיץ זיע"א על פיוטים הללו:

ג. בחצר הק' באבוב קבעו רבותינו הק' המנהג לזמרם ברוב עם בעת שולחן הפירות לפני מנחה בניגון כיסופין והשתוקקות מבית צאנו, והנה לפניכם הניגון בהקלטה מיוחדת לבקשת מערכת "עתיקין" (09-07). זקני החסידים מסרו איך שרבים מרן בעל קדושת ציון זצוק"ל הי"ד היה שר את הפיוטים בימי הזעם במלחמת העולם השניה בזמן ששהה בעיר לעמבערג יצ"ו בבכיות נוראות ובהתעוררות מרובה עד מאוד, כשהזמן והפחד היה גרמא לזה, לא תקפץ

פעם כשגמר בנו הרה"ק בעל דברי שלמה מבאבוב זצ"ל לזמר הפיוטים כשהדמעות נושרים מריסי עיניו בלי הרף, האריך בנועם שיחו לומר, שבאמת אסור להצטער בשבת כדנפסק בשלחן ערוך (סי' רפ"ח), והיה אסור לבכות ולהזיל דמעות בשבת, אבל להלכה כתב הרמ"א (שם סעי' ב') "מי שיש לו עונג אם יבכה כדי שילך הצער מלבו מותר לבכות בשבת"

ד. בחצר מונקאטש היו מזמרים על פיוט אהבה וגאולה הנגון של הרה"ק ר' שמואל קאמאדע (וראה ניגון מספר 7), ואחריו "בגלל אבות בניגון שהושר על "אין כאלקינו" בשמיני עצרת ושמחת תורה שמקורו מבית ראפשיץ.

ה. המלחין הנודע והאהוב בפי כל, הרה"ח ר' משה גולדמן ע"ה, הלחין ניגון מלא רגש על הפיוט "סגולתי" ונמצא באלבום "שומרים". תשמענו כאן (09-08), ולטובת הקוראים נעתיק לכאן את מלות הפיוט: סִגְלָתִי. רַחֵם אֶרְחָמְךָ. וְגַם זְכוּר אֶזְכְּרֶךָ. חֲסִתִּי עַל נַעֲוֶיךָ. וְרָאִיתִי מְגֻנָּךְ. עוֹד אֶפְאַר תַּפְאָר. וְאַצְהִיר מְאוֹד זִהְרֶךָ. וְיָבֵא לְךָ צוּרֶךָ. וְיַחְבֹּשׁ אֶת שִׁבְרֶךָ. הַתְּפִלָּתִי צִיּוֹן מוֹסְרִי צָנָאֲרֶךָ. קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֶךָ.

א. כאן (09-01) תשמעו מפי הרה"ח ר' מענדל'י קורץ ז"ל מעיר מעליץ הניגון דביקות המיוחס להרה"ק מראפשיץ זיע"א שהושר אצל רוב החצרות נכדי ראפשיץ, דו"קוב ראזוואדוב פלאנטש וסטוטשין ועוד, ואכן נקרא בשמו הכללי 'הראפשיצ'ער סגולתי ניגון'. [בהקדמה לניגון (09-02) מתאר החסיד ר' מענדל'י ז"ל איך שרבותינו הק' שפכו נחלי דמעות כמים על שבר בת עמנו, ועוררו רחמים בדברי הפייטן לפעול הגאולה שלימה].

ניגון זה שרו בסטוטשין גם על הפיוט א'-ל מסתתר' בהתרגשות עצומה בעת עריכת השולחן ביום ל"ג בעומר, כפי שנשמע בהקלטה כאן (09-03) מפי האדמו"ר רבי יהודא'לי מסטוטשין זצ"ל. ובבית פלאנטש הושר על 'מה ידידות' בשבתות שבין פסח לעצרת, והנה הקלטה (09-04) מסידרת תקליטי 'עתיקא קדישא' מהרה"ח ר' ירמי' דמן שיחי'.

ב. ניגון (09-05) שהושר בחצר מעליץ בדביקות מיוחדת כעדותו של ר' מענדל'י קורץ הנ"ל מחסידי הרה"ק רבי מענדל'י ממעליץ זצוק"ל הי"ד. ניגון זה הושר גם לפעמים ע"י הרה"צ רבי אלעזר שפירא מקיוויאשד זצ"ל (נכד הרה"ק רבי יהודה'לי ממעליץ זי"ע) על "ממקומך". והנה ביצוע מפי הרה"ח ר' וואלף גליק ע"ה מקיוויאשד (09-06). על מקור ניגון זה מסר הרה"ח ר' יאשע ליפשיץ ז"ל ממעליץ שהניגון הגיע מחצר קאזניץ, מאחר שהרה"ק ר' יהודה'לי ממעליץ היה חתנו של הרה"ק השרף ממוגלניצא נכדו של המגיד מקאזניץ זיע"א. וסיפר ר' יאשע ז"ל שהרבי ר' מענדל'י ממעליץ זי"ע הי"ד נהג גם לשיר את הניגון על "לכה דודי" כשניגש לפני התיבת בשבת שחל לפני היו"ד של זקינו הרה"ק רבי יהודה'לי ממעליץ זי"ע.

מכתבים למערכת

בס"ד

כ"ד למב"י תשפ"א לפ"ק

בער מראדושיץ זי"ע כבר נדפס בשני מקומות עוד לפני המלחמה הראשונה! לראשונה במאמרו של החזן מטשענסטחוב, רבי אברהם בער בירנבוים על הס"ק מראדושיץ ב"העולם" בשנת תרס"ז גליון ט"ז בצירוף נאטין מהניגון

העולם שנת תרס"ז

גם מצורף תמונה ממנו,

אברהם בער בירנבוים

בשולי הגליון כותב באותיות קטנות שיש מיחסים הניגון לר' אברהם משה מפשיסחא בנו של הרה"ק רבי בונם זי"ע, ב. בס' יידישע פאלקסלידער לנ. פרילוצקי שנדפס בווארשא בשנת תרע"א

מדזיקוב, והוא היה בנו של הרה"ק רבי ישראל אלימלך הרבי הראשון מזאבנא.

ב. ניגון 2 הנוסח על הראשונים שהביא ידידנו רי"נ הכהן נפלא ביותר! ונזכיר לשבח גם המזמר שכיבד את ה' מגרוננו. הנני בזה להעיר שבספר "ראש הישיבה" לתולדות הגאון רבי שמואל רוזובסקי ז"ל עמוד 26 הערה 15 מובא בשם הרב איסר יהודה אונטרמן שכיחן כרב בעיר הוראדנא, שהבית הכנסת הגדול בעיר נוסד על ידי הגאון בעל ה"לבושים" בשנים שכיחן כרב העיר [בשנת של"ח], וביוצרות של השבתות שבין פסח לשבועות היו שרים את הפיוט "על הראשונים ועל האחרונים" בניגון מיוחד המיוחס לה"לבוש".

ג. ניגון 4 הלל הגדול במאמר מוזכר הגאון ר' דוד קוויאט ז"ל, בעל סוכת דוד, בברכת החיים, ועל זה נאמר צדיקים במיתתן קרויים חיים,

ד. הנני מצרף הקלטה נדירה ומדויקת (11:2) מהניגון בנוסח קאפיטשיניץ משנת תשי"ז מפי הגה"ח ר' אברהם יעקב טייטלבוים ז"ל רב דקהל עדת יראים בקווינס שהסתופף בצל שלשה דורות של צדיקי בית קאפיטשיניץ זי"ע שקיבלתי מנכדו בחוהמ"פ שנה זו בעת עריכת השלחן של היארצייט של הרבי מקאפיטשיניץ זצ"ל שחל ביום א' דחוהמ"פ. ועוד הקלטה (11:3) מר' זושא העשיל ז"ל בנו של הרבי השני מקאפיטשיניץ זצ"ל בשלחנו הטהור של חתנו הרבי מבאיאן שליט"א.

ה. על ניגון 6 אומץ גבורותיך וייחוסו ארחיב אי"ה בקונטרס המצורף לדיסק "מליץ יושר" מניגוני הרה"ק מבארדיטשוב העומד לצאת לאור בקרוב בעזה"ת.

ו. ניגון 8 אל גינת אגוז, יחוס ניגון זה להסבא קדישא רבי ישכר

לכבוד הרב ר' בנימין הי"ו ואתו עמו העורכים החשובים התורמים מזמנם היקר ומיטב כשרונותיהם ואוצרותיהם לזכות את הרבים ואחרון חביב כל הקהל הקודש אשר מורשתנו חשובה וחביבה בעיניהם קוראים, שומעים ונהנים מגליון החשוב הזה, אף הפעם חשוב לי להעיר לפי מוסת הפנאי ואקוה שיהנו מזה.

א. ניגון 1 - כל חמירא, הניגון מיוחס בטעות לדינוב בנאטין שנדפסו בספר חסידות און יו"ט ובפי ר' אליעזר אונגער ע"ה, וכבר העיר בזה כותב המאמר שהרה"ק מבלאזיב זי"ע בעל צבי לצדיק קיבל הניגון מבית חותנו הרה"ק רבי משה מראזוואדוב שהיה מזמר הניגון על שלום עליכם בשבת הגדול, נמצא בידי הקלטה מר' צבי אלימלך לבית טייטלבוים [טל] שאביו וזקינו היו מחסידי הרה"ק מבלאזיב זי"ע, ששר הניגון על שלום עליכם ומסתבר שקיבלו הניגון מהצבי לצדיק על זמר זה, בנוגע למקור הניגון שמעתי מחסיד אחד ששמע מפ"ק האדמו"ר מסטיטשין זצ"ל שניגון זה נתחבר על ידי זקינו הקדוש מראזוואדוב. הנני מצרף הקלטה (11:1) מהחסיד הישיש ר' העניך וואסערשטיין מבלאזיב מחסידי הצבי לצדיק זי"ע ששר הפאל השני של ניגון זה, היות שלא נשאר ממנו זש"ק יהא זה לזכרו.

בנוסח ששר הרה"צ ר' יחזקאל וואגשאהל ז"ל מעורב תנועה מניגון אחר שמזמרים בסטיטשין בשבת סליחות ושבת שובה בס"ג על החרוזים "נא הקם" ו"חזק מיחד" מהפיוט קל מסתתר. ושגיאות מי בין.

עוד הנני להעיר שהגאון ר' שלום דוד אונגער בעל שו"ת יד שלום היה הרבי השלישי לבית זאבנא, אביו היה הרה"ק רבי יעקב יצחק מזאבנא חתנו של ה"אמרי נועם"

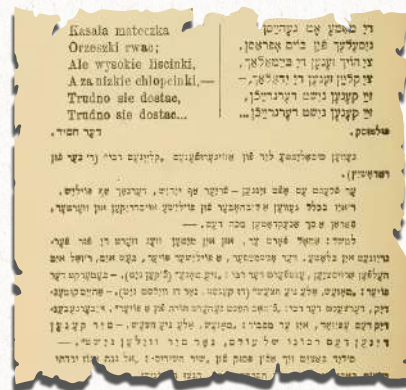
מכתבים למערכת

עמ' 46 מביא בשם חסיד אחד מעיר פולטוסק שניגון זה היה חביב אצל הרה"ק רבי בער מראדושיץ

נח פרילוצקי עם הרב פערלמוטער מווארשא

מהמחבר עם הרב פערלמוטער מווארשא וצילום דבריו,

די מאמע האט געהייסן יידישע פאלקסלידער

באוצר נגינות ישראל

ספר אוצר נגינות ישראל די מאמע האט געהייסן

להחוקר אידעלסאהן חלק ט' עמוד 102 מביא נאטין מהניגון [בהקדמת הספר רשום שניגון זה מושר על

ידי חסידים בפולין, גם נמצא בידי העתק מציטונג שי"ל בשנת תשל"ח שמביא מיהודי שקיבל ניגון זה מבית אבותיו מעיר לאדז שהיו מזמרים הניגון בשנים סביב שנת תר"ס בערך.

הנני מצרף הקלטה יקרה מפז מניגון זה (11:4) מפי החסיד המפואר ר' שמעון לנדא ז"ל מחסידי קאלאשיץ, שמזמר ניגון זה עם תלמידיו תנוקות של בית רבן בו נשמע הקרעכץ היוצא מן הלב הנצרך לזמר הניגון.

עוד הנני מצרף הקלטה משנת תש"ח (11:5) בה נשמע יהודי יליד טשעכעסלאוואקי שמזמר ניגון אחר על תיבות אלו ואומר ששמע את זה מפי הרה"ק בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע וצ"ע וד"ל.

14 כמה מעלות טובות באבוב-תנועות אלו היה רגיל הרה"ק מצאנו זי"ע לשיר על פסוקי הלל וכן היה שר הרה"ק מסאטמאר זי"ע וכן נוהגים רבים לזמר במוסף של ר"ה על הפסוק "אשרי איש שלא ישכחך" וכן על "קדשינו במצותך". ניגון זה הושר במעליץ [על ידי הרה"ק ר' נפתלי ממעליץ זי"ע ובניו] על אז ביום השביעי, ושרו הפאל הגבוה עוד יותר גבוה מהרגיל בעולם, מצורף הקלטה (11:6) מר' שמואל הורוויץ ע"ה בנו של הרה"צ ר' איציקל ממעליץ זצ"ל. יש מיחסים התנועה לראפשיץ ולא קיבלנו בזה מסורת ברורה [אגב מה שכתב אחד הכותבים במכתב בסוף הגליון שניגון זה הושר בצאנו על כמה מעלות טובות, נדמה לי שטעות בידו, ונראה לי שמקור הניגון מבית דזיקוב [הרה"ק ר' שלמה מבאבוב היה ממוזג מצאנו ודזיקוב] לבד מזה שלע"ע לא נשמע מקור מוסמך שהושר בצאנו על פיוט זה, דוקא בבית דזיקוב הושר ניגון זה על כמה מעלות טובות! הרה"ח המפ"ר רבי יוסף קויפטייל ז"ל שנתגדל

בבית הרה"ק רבי אלטר מדזיקוב זצ"ל הי"ד מילדותו עד המלחמה האחרונה לא תקפ"ץ, היה מזמר ניגון זה על הפיוט כמה מעלות טובות וכל זמירותיו שהיה מזמר היו ממה שקיבל בבית הרב מדזיקוב והוא היה מעיקרי מנחילי ניגוני בית דזיקוב אחר המלחמה כידוע. על המשך הפיוט "על אחת כמה וכמה", היה מזמר הניגון מבית ראפשיץ שמזמרים על כמה פיוטי הגדה של פסח, ובמונקאטש על אין כאלוקינו בשבת חול המועד [מצורף (11:7) מפי הרה"צ רבי יחזקאל וואגשאהל ז"ל על הזמר אחד מי יודע].

ח. בניגון 15 חסל סידור פסח שהיה הרה"ק מרוזין זי"ע מזמר והושר בפי כל נכדיו הצדיקים, סיפר הרבי מבאבוב זצ"ל שמקור הניגון הוא מהרה"ק ר' שלום מפראהבישט זי"ע הנני מצרף שני הקלטות חשובות מניגון זה א. (11:8) מפי כ"ק אדמו"ר הרה"ק מסקולען זי"ע שזכיתי לשמוע מפיו ניגון זה קרוב לעשרים שנה. הקלטה זו הוא מעריכת שלחנו הטהור של אביו הרה"ק בעל נועם אליעזר זי"ע בסוף ימיו. (11:9) מהרה"צ רבי שלמה חיים מסאדיגער זצ"ל, חיבה יתירה נודעת להקלטה זו שנשמע מפי נכד הרה"ק מרוזין זי"ע בן אחר בן שניהן באדמו"רות בעיר סאדיגער עוד לפני מלחמת העולם הראשונה!

ט. ניגון 23 ברח דודי מהחזן ר' מאניש מטשארטקוב, הנני מצרף הקלטה (11:10) מהרב שלמה זלמן הורוויץ, הרב מפאטיק ז"ל מותיקי חסידי טשארטקוב שריד לדור דעה, אשר זכה בילדותו לשורר במקהלתו של ר' מאניש בטשארטקוב, ונימוקו עמו כיון שהיה "עולם" גדול של חסידים ובהיותו ילד היה רחוק מהמציאות שיזכה לראות את הרבי זי"ע, לכן נעשה משורר כיון שהיה להמשוררים מקום גבוה מיוחד שם

מכתבים למערכת

ראפשיץ [שהיה להם יניקה מבית דזיקוב ואכמ"ל]

ומש"כ שבמונקאטש אין אף ניגון מבית ראפשיץ כנראה נשמט לו לפי שעה, הניגון שמזמרים במונקאטש בשבת חוה"מ על אין כאלקינו שמקורו מראפשיץ [מצורף לעיל בהערה ו.]. ומזמרים אותו כל נכדי ראפשיץ בחג הפסח על פיוטי הגש"פ אחד מי יודע, חסל סידור פסח ועוד.

עוד יש לי מילין בנוגע למקור הניגון אמנם ההכרח לקצר לע"ע ועוד חזון למועד.

החותם בברכה ובידידות
דוד מאיר ישראל רוס

בנימין גאלדמאן ז"ל

יש לי עוד מה להעיר על כמה ניגונים ואין הזמן גרמא אולי אשלים בגליון הבא.

מה שהעיר אחד הכותבים בגליון הקודם כאילו רציתי לחדש שהניגון שמזמרים בבאבוב על אזמר בשבחין מקורו מבית ראפשיץ, אתמהה הרי לא אני חידשתי את זה רק הרב מבאבוב ז"ל היה מספר שהרבי מדזיקוב שמע הניגון ברוזין ואנחנו כתבנו שלא נראה כן מכמה טעמים והסקנו שאף לאחר הראיות שלפי ראות עינינו נכונים הם ושכן הדעת נוטה מסברא מ"מ אינו הכרח גמור והבאנו צד שאכן ניתן למצוא הניגון אצל צאצאים לבית

היו יכולים לחזות את פני קדשו של הרה"ק רבי ישראל מטשארטקוב זי"ע, להרב מפאטיק ז"ל היה חוש מיוחד לחזור על נוסח וניגוני ר' מאניש בתנועותיו המדיקות, עד שפעם לאחר ששמע ר' מאניש אותו מתפלל לפני התיבה תפילת מוסף בנוסח שלו, התבטא אליו, "אילו לא ידעתי שאני ב"פאליש" [החדר הקדמי לבית הכנסת] ואתם [הרב מפאטיק] לפני התיבה... הייתי חושב שאני עומד שם... כמובן להקלטה זו משפט הבכורה.

ניגון 27 הנני מצרף הקלטה (11:11) ממורי ורבי מימי ילדותי הרה"ח ר' בערל גאלדמאן שיחי' לרפו"ש שקיבל הניגון מאביו החסיד ר'

בס"ד

תגובת הרב חיים ישראל טעסלער הי"ו (למכתבו של הרב דוד מאיר ישראל רוס מגליון עתיקין 4):

נהוגים ע"פ רוב בבית מונקאטש, אם שאדמו"ר בעל מנחת אלעזר זי"ע"א היה נכד לבית ראפשיץ דזיקוב ומעליץ.

בענין הניגון המדובר שמקורו מראפשיץ (בהקלטה מפי הרה"צ ר' יחזקאל וואגשאהל - המוזכר באות ו' ובאות ט') לא ידוע לי על מנהג במונקאטש לזמר "אין כאלוקינו" בשבת חוה"מ, וכנראה שטעה בזה עם מנהגו בקודש לרקוד "אין כאלוקינו וכו' אתה הוא ה"א בשמים ובארץ וכו'" בסעודות בשמיני עצרת ושמחת תורה בניגון זו (וכמבואר בדרכי חיים ושלים סי' תתג, וסדר שנה האחרונה אות פו-פז-צ), וכן היה הניגון מושר על הקטע "בגלל אבות תושיע בנים" אחר שזימרו פיוטי "גאולה".

יחד זו לאח"ז על "בצאת ישראל" ועל "ממקומך" שכפי המקובל שפיר הובאו מבית צאנו, ומשום מה במונקאטש חיברו יחד ככהמשך של ניגון אחד).

מה גם שכמובן גם מצינו מנהגי קודש בחצר מונקאטש שמקורם מראפשיץ (ואכמ"ל בענין - רק אציין שגם שירת פיוטי אהבה וגאולה בשבתות בין פסח לשבועות מקורו בקודש מהרה"ק מראפשיץ זי"ע"א ויל"ע על שלשת הקבלה של מנהג זו בבית מונקאטש).

אם כל זאת הניגונים והמנהגים הנחשבים לנכסי צאן ברזל אצל כל צדיקי צאצאי בית ראפשיץ לתולדותיהם, והמזוהים ביותר בתור "מנהגי וניגוני בית ראפשיץ" לא היה

בהיות שכפי הנראה דברי לא הובנו כראוי, אחדד שוב את הענין בקצירת האומר.

ברור הדבר שאם תחפש תמצא שבחצר מונקאטש אכן מושרים ניגונים שמקורם מבית ראפשיץ, השאלה איך הגיעו ניגונים אלו למונקאטש - כשבמציאות אין בידנו ניגונים המקובלים ישירות מבית ראפשיץ דרך חמיו של אדמו"ר בעל דרכי תשובה זי"ע"א הרה"ק ר' חנינא מאוליניוב זי"ע"א, כי אם ניגונים שהושרו אצל ההמון בגאליציא וע"פ רוב גם בבית צאנו ושינאווא שמשם מקורם של רוב הניגונים המשורים במונקאטש שאינם מקובל מאדמו"ר בעל בני יששכר זי"ע"א (ועל צבאם שני הניגונים המדוברים המושרים

לשבתות ביץ פסח לשבועות

במאמרינו "פיוטי גאולה לחג הפסח" בגליון עתיקין (גליון 3, פסח תשפ"א) כתבנו בביאור ענין הפיוטים בברכת יוצר המכונים בשם "יוצרות", כולל ביאור ענין הכינוי הפרטי של הפיוטים השונים, וגם הארכנו טובא בענין פיוטי "גאולה" של חג הפסח. ביריעה זו נתמקד בעזהשי"ת בענין פיוטי "יוצרות" המיוחדים לשבתות שבין פסח לשבועות.

מגודל הכאב על חורבן בית המקדש ואריכות הגלות בין העמים, וריבוי הצרות שיש לישראל כל יום מאומות העולם המצערין אותם ומתעתעין בהם, ומלעיגים עליהם בזה שעל אף מצבם השפל בבור גלותם, אם כל זאת אינם מרפים מגודל צפיותם העזה על הגאולה

פרדס הפיוטים והזמירות

אמירת ושירת פיוטים אלו בשבת קודש

באשל אברהם להרב מבוטשאטש זצ"ל (סי' סח) קרא תיגר על מנהג אמירת פיוטים אלו בשבת, וז"ל: "נכון למעט מלומר בש"ק דברים המעוררים דרך עוצב, כגון בשבתות קודש שבין פסח לעצרת וכדו', וכמשאחז"ל (ר"ה יח): אין מלחמה אין שלום רצו מתענים רצו מתענים, וכש"כ בזה שאין ללמוד מהזמן שיסדו בו הפיוטים שצעקו אז מתוך צרה, שלפעמים מתריעין בש"ק על צרה שלא תבוא".

ובהמשך דבריו הביא מנהג לומר פיוטים אלו במוצ"ש בסעודת מלוה מלכא: "שמעתי בשם הרב מוה' יעקב ז"ל אב"ד דק"ק פאטיק יצ"ו בשם אביו הגאון החסיד המקובל המובהק המפורסם בשם טוב מוהר"ר יצחק שור ז"ל אב"ד דק"ק גוואזדיץ יצ"ו שהיה נוהג לומר הפיוטים המעוררים דרך עוצב קודם נוסח מזמור אליהו הנביא שאומרים במוצאי ש"ק ונהניתי הרבה".

איברא בנימוקי או"ח (סי' סח) לאדמו"ר בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זיע"א מיישב מנהג הצדיקים שנהגו לומר פיוטים אלו בשבת, מאחר שבימינו צריכים לעורר יותר על קירוב הגאולה: "ובפרט בימים האלו קודם שבועות כמבואר בתיקון"ז (תיקון כא עיי"ש, בבאר לח רואי), ובזוה"ק ברעיא מיהמנא פ' פינחס (נה) דבחה השבועות יפקון מן גלותא. וזהו טעם אבותינו ורבותינו הצדיקים ז"ל שנגנו אלו הפיוטים (איומתי, ועוד) בסעודת צהרים בש"ק בין פסח לעצרת בקול בכי וניגונים המעוררים מאוד את הנפש להרפקות קירוב הגאולה, ואשר ש"ק הוא זמן קיבול תפילות .. בפרט על יום שעולו שבת ומנוחה ב"ב".

וכן במה שהביא הרב מבוטשאטש מנהג לומר פיוטים אלו בסעודת מלוה מלכה כתב בנימוקי או"ח כי לא נכון לנהוג כן: "כי אדרבה מקובל ונודע בספרים כי במוצאי ש"ק מסוגל שיאמרו רק פסוקי שמחה והבטחת הגאולה מאליהו הנביא ומשיח בן דוד, וגם לא המעוררים התעוררות ובכי, וכיון שנתקנו ליום ש"ק מרביתנו (הפוסקים בעלי התוספות) שהיו אז, בודאי יש לאומרם או לנגנם ביום ש"ק כנ"ל".

לשבת בו קוראים מענין גאולת עבדים ובתים ושדות בפרשת בהר, שבשנים פשוטות שפרשיות בהר-בחוקתי מחוברות הוא בשבת חמישית אחר פסח, ובשנים מעוברות בהם פרשיות בהר-בחוקתי חלוקות בשבת רביעית אחר פסח (ואז אומרים בשבת חמישית "שכולה אכולה", וכמבואר במנהגים למהרא"ט ומהרא"ק ובלבוש), חוץ משנים מעוברות שראש השנה חל ביום החמישי (וסימנם הח"א והש"ג) שבהם קורין לפרשת אחרי לפני פסח ולפרשת נשא לפני שבועות שאז אומרים "יקוש בעניו" בשבת שלישית (ושבת הרביעית אומרים "שדודים נדודים" ובשבת החמישית "שכולה אכולה" וכמבואר בלבוש - ולפלא שבמנהגים למהרא"ט לא הזכיר מענין שנים אלו שהם נדירים ביותר כי אם לענין זה שבשנים אלו שקורין פ' פנחס לפני י"ז בתמוז ומפטירין אז "ויד ה' היתה אל אליהו").

שירת פיוטי "אהבה" ו"גאולה" בסעודת דעתיקא קדישא

בזמננו שע"פ מנהגו בקודש של מרנא הבעש"ט הק' זיע"א (ראה שולחן הטהור להרה"ק מקאמרנא סי' סח סעי' ב) כבר לא נהגו להפסיק באמירת פיוטים בברכת יוצר אור (למרות שלדעת האריז"ל אין מניעה בזה - ראה חמשה מאמרות, מאמר נוסח התפילה אות כח), נהגו בהרבה מקומות לומר פיוטי "אהבה" ו"גאולה" בשבתות בין פסח לשבועות בצפרא דשבתא בסעודת דעתיקא קדישא (חוץ משבת השני אחר פסח שהפיוט "מאורה" "איומתי שמחי ועלזי" בא במקום פיוט "אהבה"). מנהג זה נובע מהרה"ק בעל זרע קודש מראפשיץ זיע"א, וכן נהגו אחריו בקודש צאצאיו לבית ראפשיץ דייקוב ראזוודאו וסטוטשין, וצדיקי וחסידי ותלמידי בית צאנז, וכן נהגו במונקאטש [בניגון התעוררות המקובל מהרה"ק ר' שמואל קאמאדער זיע"א], מיהו בבאבוב שינו בזה ונהגו לומר פיוטים אלו בפירות טיש לפני תפילת מנחה בשבת.

פסוקי מגילת שיר השירים שתוך החטיבות השונות המרכיבות את חלקי פיוטי ה"מערכת יוצר". כן נהגו בשבתות אלו לומר גם פיוטי "גאולה" מה שלא נהגו לאומרם בשאר ימות השנה כי אם פיוטי "ברח דודי" בב' ימים ראשונים ושבת חוה"מ של פסח (וכנ"ל), ופיוט "יום ליבשה" בשביעי של פסח ושבת שירה ומילה בשבת, כשבסוף פיוט ה"גאולה" מסיימים עם הקטע "בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם" (אמנם כל זה רק לפי מנהג אושטרייך ופולין המכונה "מנהג אשכנז המזרחי", משא"כ לפי מנהג בני הריינוס שו"ם ופפד"מ המכונה "מנהג אשכנז המערבי" לעולם א"א פיוטי "אהבה" כלל גם בשבתות אלו, וגם א"א פיוטי "גאולה" כי אם פיוט "ברח דודי" בפסח).

בתי פיוטי ה"אהבה" מיוסדים בצורה של שיחה בין כנסת ישראל להקב"ה, שבבית אחד כנסת ישראל בוכה ושפכת את מר ליבה על גודל צערה בגלות לפני הקב"ה, ובבית השני הקב"ה עונה לעמו בעת שועם אליו בענין צערו של השכינה הק' הסובלת גם היא כביכול עם כנסת ישראל בגלותם, ובדברי חיזוק ותנחומים לישראל שעוד יזכו במהרה ליגאל בגאולת עולם מהגלות המר הזה ולעלות לציון ברינה, כשהקב"ה מכנה לכנסת ישראל בכינויים "סגולתי" ו"איומתי", וכנסת ישראל מכנה לקב"ה בכינויים "אילותי" ו"דודי".

סדר הפיוטים

פיוטי "יוצרות" לששת השבתות האלו מסודרים לכל שבת בנפרד ע"פ הסדר, מהשבת הראשונה שלאחר פסח ועד לשבת שלפני שבועות, כשע"פ רוב אין בעצם טעם או ענין מיוחד המקשר את הפיוט לאותה שבת (לבד מפיוט "יוצר" לשבת ראשונה אחר חג הפסח שהוא מענין שירת הים, ולשבת שלפני חג השבועות שהוא מענין קבלת התורה), חוץ מפיוט "גאולה" המסודר לשבת חמישית אחר חג הפסח "יקוש בעניו" שבתי הפיוט מסיימים בפסוק "אחרי נמכר גאולה תהיה לו" המשוך במיוחד

פרדס הפיוטים והזמירות

"על הראשונים ועל האחרונים"

בנוסח קצר בימים שאומרים "זולת"

אקדמות מילין

במאמרינו "פיוטי גאולה לחג הפסח" בגליון עתיקין (גליון 3, פסח תשפ"א) כתבנו בביאור ענין הפיוטים בברכת יוצר המכונים בשם "יוצרות", ובתוכם ענין פיוט "זולת". ביריעה זו נתמקד בעזהשי"ת בענין מנהג אמירת "על הראשונים ועל האחרונים" בנוסח קצרה בימים בהם אומרים פיוטי "זולת".

חיים ישראל טעסלער | לאנדאן יצ"ו

פיוט "זולת"

כפי שביארנו, פיוט "זולת" הוא הפיוט הנאמר אחר קריאת שמע, ובאמצע תפילת "אמת ויציב ונכון" אחר "ואין אלקים זולתך" ולפני "עזרת אבותינו" ומש"ה הכינוי "זולת".

פיוט "זולת" הוא מפיוטי "יוצרות" המצויים ביותר במחזור האשכנזי לכל ענפיו, ובדרך כלל שפיר מצינו פיוט "זולת" כל אימת שמפסיקים בברכת יוצר לאמירת פיוטי "יוצרות".

תפילת "על הראשונים" בנוסח הקצר

על הראשונים ועל האחרונים לעולם ועד חק ולא יעבור. אמת שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד. אתה (הוא) מלפנו, מלך אבותינו אתה, למען שמך מהר לגאלנו כגאלת את אבותינו. אמת מעולם שמך הגדול עלינו נקרא באהבה אין (לנו) אלהים זולתך:

בימים בהם אומרים פיוטי "זולת" נהגו לומר לפני תפילת "על הראשונים ועל האחרונים" בנוסח קצרה המכונה "נוסח

זה היום תחלת מעשיך, הואיל ותחלת מעשיו הוא, צריכין לומר ו' פעמים אמת, שאם היינו אומרים זולתות לא היינו אומרים ו' פעמים אמת באמת ויציב, ויה"כ אעפ"י שאינו תחלת מעשיו, מ"מ הואיל ובינונים תלוין ועומדין מר"ה ועד יוה"כ וגם חותם ביוה"כ הוי כתשלומין, וע"ע במהרי"ל סדר תפלות ר"ה סי' ז, ועוד טעמים יש לזה ואכ"ל, ומ"מ אפ' למנהג אשכנז המזרחית שאומרים "אמת ויציב בנוסח הרגיל גם כשאומרים "זולת"

דיום טוב", לעומת הנוסח הרגיל המכונה "נוסח דחול" (ולמנהג אשכנז המערבי אמרו גם נוסח קצר של תפילת "אמת ויציב" ברוב הימים בהם אמרו "זולת" - אבל בימים נוראים א"א פיוטי "זולת" כלל, וטעמא מבואר ברוקח (סי' ר) בכדי שלא לומר הנוסח הקצר, וז"ל: "למה אין אומרים זולתות בר"ה וביוה"כ לפי שאנו צריכין לומר אמת ויציב כהלכתו שהוא ו' פעמים אמת, כנגד ו' פעמים אמת שיש בבראשית ברא אלקים ... ובר"ה אומר

פרדס הפיוטים והזמירות

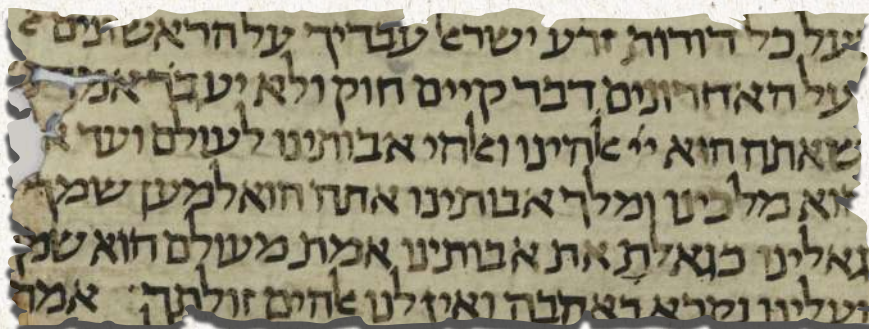
אמירת "על הראשונים" הקצר ע"י הש"ץ בקול ובנעימה

כן נהגו בימות קדם שבימים בהם אמרו פיוט "זולת" שאומרים אז לפני הפיוט "על הראשונים" בנוסח הקצר, שהש"ץ היה אומר בקול ובנעימת נוסח המיוחד לאותו היום (וראה במאמר "ניגוני השל"ה הק"ל להרב יוסף נחמיה קוואדארט הי"ו בגליון עתיקין (גליון 3, פסח תשפ"א, עמ' 8) שהביא תנועת נעימה מיוחדת לנוסח הקצר של "על הראשונים" המיועד לימים בו אמרו פיוטי "זולת").

לפנינו 2 ביצועים של נעימות מיוחדות לתפילת "על הראשונים" הקצר כפי מנהג בית הכנסת הגדול דק"ק פרעשבורג יצ"ו מפני יליד פרעשבורג הרב גרשון קנאי ז"ל.

1. ביצוע של נעימה מיוחדת ליום א' דפסח.
2. ביצוע של נעימה מיוחדת ליום ב' דפסח ואילך ועד לחג השבועות (כולל שבת חוה"מ פסח, וימים האחרונים של חג הפסח, וכל השבתות בין פסח לשבועות - וכנראה שהמדובר בנעימת נוסח המיוחד למי ספירת העומר).

טורח ציבור. וכן קיצרו בברכת מגן כמו שנפרש. ונקרא זולת על שם שאומרים אצל אין אלקים עוד זולתך, ותקנוהו ליתן שבח על כל נס מעין המאורע ולהזכיר יציאת מצרים שהוא מעין הברכה.

טעם נוסף איתא בסידור מוה"ר שבת' סופר מפרעמישלא ז"ל תלמידו הגדול של רבינו בעל הלבושים (מהדו' סף עמ' 128, בביאורים): "מה שאומרים זה בשבתות שאומרים בהם זולת, הוא מפני שברכת אמת ויציב כולה היא שבח והודאה לא-ל יתברך על הטובות שעשה עם אבותינו ועמנו, ואין בה בקשה ותחנה כלל, עד לבסוף שאנו אומרים צור ישראל קומה בעזרת ישראל וכו', ופיוטי הזולות הן תחנונות ובקשות, ואין להם חיבור

מ"מ א"א זולתות בימים נוראים).

מקורו של הנוסח הקצר הוא ע"פ "נוסח ארץ ישראל" שהיו מתפללים תמיד בנוסח קצר, וכמנהג אשכנז מקדמת דנא שכל אימת שמוסיפים לומר פיוטים או שאר הוספות לסדר התפילה, היו משנים את נוסח הקבע ולפעמים גם נוסח חתימת הברכה לאומרים ע"פ "נוסח ארץ ישראל הקצר" (וכגון "קונה שמים וארץ" בנוסח ברכת מעין שבע ע"פ נוסח א"י שבעבר נהגו לאומרו כל אימת שאמרו פיוטי קרובות עד שנטבל המנהג ע"י רבותינו הראשונים ז"ל, וכן סיום ברכת "שאותך לבדך ביראה נעבוד" כשאומרים "ותערב", וסיום ברכת "מלך צור ישראל וגואלו" כשאמרו פיוטי מערבית, ועוד ואכמ"ל בזה), וכן מצינו נוסח זו מתועד בממצאי הגניזה הקהירית בשרידי כת"י המתעדים את "נוסח ארץ ישראל".

טעם שינוי נוסח של "על הראשונים" כשאומרים פיוט "זולת"

בטעם המנהג לקצר בתפילת "אמת ויציב" (ולפי מנהג אשכנז המזרחי רק מתפילת "על הראשונים") ביום שאומרים פיוט "זולת" מצינו לאחד מרבותינו הראשונים רבינו אפרים ב"ר יעקב מבונא ז"ל (ראה קובץ זכור לאברהם, שנת תשנ"ג, עמ' יח) שביאר בזה: "זולת. מה שקיצרו באמת ויציב, אע"פ ששינו ממטבע שטבעו חכמים, מפני טורח ציבור עשו כך, שיש לומר פיוט זולת, שהרי בכמה דברים חשו חכמים על

עם ההודאה באמצעיתה, לכן אומרים על הראשונים הזה שיש בו קצת שבח ובקשה, כמו למען שמך מהר לגאלנו וכו', ואז יש חבור לזולת עם הבקשה הזאת ודו"ק".

